

UOT: 930.25

NİZAMİ GƏNCƏVİNİN 800 İLLİK YUBİLEY TƏDBİRİ:
ŞƏXSİ ARXIV MATERIALLARI ƏSASINDA TƏHLİL

©2025

ORUC QULİYEV*

Mərkəzi Elmi Kitabxananın direktor müavini,
Məhəmməd Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutunun doktorantı
ORCID: 0009-0004-8463-4517 e-mail: oruj_guliev@mail.ru
<https://doi.org/10.59849/2523-4765.2025.1.141>

Xülasə:

Məqalədə dahi Azərbaycan şairi Nizami Gəncəvinin anadan olmasının 800 illik yubileyinin SSRİ miqyasında qeyd edilməsi ilə bağlı AMEA Məhəmməd Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutunun şəxsi arxiv fondunda mühafizə olunan materiallar tədqiqata cəlb olunub. Xalq şairi Səməd Vurğun və dünya şöhrətli bəstəkar Üzeyir Hacıbəylinin şəxsi arxivindəki sənədlər 1929-1947-ci illərdə Nizaminin əsərlərinin Azərbaycan dilinə tərcüməsi, tədqiqi və dünyada tanıtılması, dahi sənətkarın bədii obrazının yaradılması, "Xəmsə" motivləri əsasında musiqi əsərlərinin yazılması və s. ilə bağlı icra olunan işlərin ümumi mənzərəsini görmək baxımından xüsusi əhəmiyyət daşıyır. Bu sənəd-informasiya resursunun təhlili və tarixi-xronoloji baxımdan tədqiqi həmin yubileyin qeyd edilməsinin xalqımız üçün necə böyük önəm daşdığını və Azərbaycan mədəniyyətinin öndə gedən simalarının bu prosesa necə məsuliyyətlə yanaşdığını söyləməyə imkan verir.

Açar sözlər: Nizami Gəncəvi, şəxsi arxiv materialları, 800 illik yubiley tədbirləri

NİZAMİ GANJAVI'S 800TH ANNIVERSARY:
ANALYSIS BASED ON PERSONAL ARCHIVE MATERIALS

©2025

ORUC GULIEV*

Deputy Director of the Central Scientific Library,
PhD student at the Institute of Manuscripts
named after Muhammad Fuzuli of ANAS
ORCID: 0009-0004-8463-4517 e-mail: oruj_guliev@mail.ru

Abstract:

The article examines materials preserved in the personal archival collection of the Muhammad Fuzuli Institute of Manuscripts of the National Academy of Sciences of Azerbaijan, related to the celebration of the 800th anniversary of the birth of the great Azerbaijani poet Nizami Ganjavi on the scale of the USSR. Documents from the personal archives of the national poet Samed Vurghun and the world-famous composer Uzeyir Hajibeyli are of particular importance for understanding the

overall picture of the work carried out between 1929 and 1947: the translation and study of Nizami's works into the Azerbaijani language, the promotion of his legacy worldwide, the creation of an artistic image of the great master, the composition of musical works based on the motifs of the Khamsa, and other related activities. The analysis of this documentary and informational resource and its historical-chronological study allow us to conclude how important this anniversary celebration was for our people and how responsibly the leading figures of Azerbaijani culture approached this process.

Keywords: *Nizami Ganjavi, personal archive materials, 800th anniversary events*

800-ЛЕТИЕ НИЗАМИ ГЯНДЖЕВИ:
АНАЛИЗ НА ОСНОВЕ МАТЕРИАЛОВ ЛИЧНОГО АРХИВА

©2025

ОРУДЖ ГУЛИЕВ*

Заместитель директора Центральной научной библиотеки,
Докторант Института рукописей имени Мухаммеда Фузули
имени Мухаммеда Фузули НАНА
ORCID: 0009-0004-8463-4517 e-mail: oruj_guliev@mail.ru

Резюме:

В статье исследуются материалы, хранящиеся в личном архивном фонде Института рукописей имени Мухаммеда Фузули НАНА, связанные с празднованием в масштабах СССР 800-летнего юбилея со дня рождения великого азербайджанского поэта Низами Гянджеви. Документы из личных архивов народного поэта Самеда Вургуня и всемирно известного композитора Узеира Гаджибейли имеют особое значение для понимания общей картины работ, выполнявшихся в 1929–1947 годах по переводу и исследованию произведений Низами на азербайджанский язык, популяризации его наследия в мире, созданию художественного образа великого мастера, написанию музыкальных произведений на мотивы «Хамсе» и другим связанным с этим направлениям. Анализ этого документально-информационного ресурса и его исследование в историко-хронологическом аспекте позволяют сделать вывод о том, какое большое значение имело празднование юбилея для нашего народа и с какой ответственностью ведущие деятели азербайджанской культуры подошли к этому процессу.

Ключевые слова: *Низами Гянджеви, материалы личного архива, мероприятия, посвященные 800-летию юбилею*

Giriş

ÜİK(b)P-nın birinci katibi İosif Stalin 1939-cu ildə “Milli ədəbiyyatların inkişafı haqqında” məruzəsində dahi şair Nizami Gəncəvini Azərbaycan xalqının böyük oğlu kimi qeyd etdi. Elə həmin ilin 3 aprel tarixində ölkənin əsas mətbu

orqanı olan “Pravda” qəzetində “Nizami Gəncəvi irsinin təbliğ və tədqiqinin vacibliyi haqqında” qərar dərc edildi.¹ Bu işə Nizami Gəncəvinin yubileyinin ümumittifaq səviyyəsində qeyd olunması demək idi və Azərbaycan ziyalıları qarşısında böyük məsuliyyət qoyurdu.

“Ədəbiyyat qəzeti”nin 10 mart 1939-cu il tarixli sayında Moskvada “Nizaminin 800 illik yubileyinin keçirilməsi üzrə Ümumittifaq komitəsi”nin yaradıldığı bildirilirdi. Elə həmin ilin 23 fevral tarixində də bu komitənin ilk iclası keçirilmişdi.²

“Pravda” qəzetinin 3 aprel 1939-cu il tarixli sayında “Ümumittifaq Kommunist (bolşeviklər) Partiyasının XVIII Qurultayının nəticələri haqqında” məlumat dərc edildi. Vyaçeslav Molotov qurultaydakı çıxışda söyləmişdi ki, Nizaminin yubileyinin qeyd edilməsi təkcə tarixi hadisə olmayacaq, eyni zamanda bütün SSRİ-nin əhalisinin mənəvi cəhətdən zənginləşməsi üçün bir imkan olacaqdır. Beləliklə, ölkənin ən yüksək rəhbərliyi Nizaminin 800 illik yubileyinin qeyd edilməsini öz nəzarəti altında saxlayırdı.

Göründüyü kimi, klassik mədəni irsin öyrənilməsinə qoyulan qeyri-rəsmi qadağa qismən aradan qaldırılırdısa da, siyasi senzuraya tabe idi. Belə ki, klassik milli mədəni irs yarandığı dövrün tarixi reallıqları sərhədində deyil, hakim ideologiyanın tələbləri çərçivəsində təhlilə cəlb edilmiş oldu. Nizami Gəncəvinin həyatı, dövrü, mühiti, yaradıcılığı da bu halda istisna deyildi. Azərbaycan elm və mədəniyyət xadimləri isə bunu bir fürsət kimi dəyərləndirib, Nizami və onun kimi yaradıcılığı fars dilində olan digər sənətkarlarımızın ədəbi irsini xalqımıza qaytarmağa çalışır, bu istiqamətdə mühüm işlər həyata keçirirdilər. Nəticədə Nizami yubileyi onun böyük müasirləri Xaqani, Məhsəti kimi şairlərimizin də əsərlərinin Azərbaycan dilinə tərcüməsi, tədqiqi və təbliği işinə yol açmış oldu.

Nizami Gəncəvinin 800 illik yubiley tədbiri: şəxsi arxiv materialları əsasında təhlil

Bu illərdə Azərbaycanda Nizaminin əsərlərinin tərcüməsi, tədqiqi və təbliği sahəsində xüsusi canlanma yaranmışdı. Bakıda Nizami adına Ədəbiyyat Muzeyinin yaradılması, Nizaminin Gəncədəki məqbərəsinin bərpası, Nizaminin obrazının bədii ədəbiyyatda da əbədiləşdirilməsi, portretinin çəkilməsi, heykəlinin ucaldılması haqqında mühüm qərarlar da bu tədbirlərin önəmli tərkib hissəsi idi.

1939-cu ildə “Ədəbiyyat qəzeti”ndə Məmməd Səid Ordubadinin “Nizaminin dövrü və həyatı” adlı silsilə məqalələri, Həmid Araslının “Nizami və yaradıcılığı” məqaləsi dərc edilmiş, Mikayıl Rəfilinin “Nizami. Həyat və yaradıcılığı” adlı kiçik həcmli monoqrafiyası işıq üzü görmüşdü. Alimlərimiz Nizamini həyatı, dövrü, mühiti, yaradıcılığı ilə bağlı mənbələri araşdırır, əsərlərini təhlil edərək dünyagörüşünü açıqlayırdılar. 1941-ci ildə Mir Cəlal Paşayevin orijinaldan nəslə tərcümə etdiyi “Yeddi gözəl” poemasını nəşri isə şairin əsərlərinin ana dilinə çevrilməsi sahəsində ilk mühüm nailiyyət idi.

¹ Zəhra Allahverdiyeva. **Azərbaycanda nizamişünaslığın təşəkkülü və inkişafı. XX əsrin 40-cı illəri.** Bakı: Nurlan, 2007, s.15, 223 s.

² Nizaminin yubiley komitetində. **Ədəbiyyat qəzeti**, 10 mart 1939-cu il, s.4.

1941-ci ildə Böyük Vətən müharibəsinin başlaması ilə Nizami Gəncəvinin anadan olmasının 800 illik yubileyinin qeyd olunması təxirə salınsa da, yubileyə əlaqədar işlər davam etdirilmişdir. Artıq faşizm üzərində tarixi qələbədən sonra 1947-ci ildə dahi şairin yubileyi ümumittifaq səviyyəsində qeyd olunmuşdur.

Nizami Gəncəvinin 800 illik yubileyi ilə bağlı bu və digər faktlarla əlaqədar mühüm tarixi materiallar və mötəbər sənədlər Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının Məhəmməd Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutunun şəxsi arxiv fondunda mühafizə olunur. Həmin fondada Nizaminin yubiley komissiyasının üzvləri Səməd Vurğun və Üzeyir Hacıbəylinin şəxsi arxivləri bu yöndən xüsusi maraq doğurur.

Azərbaycanın ilk xalq şairi Səməd Vurğunun Əlyazmalar İnstitutunda qorunan şəxsi arxivində Nizami Gəncəvi və onun əsərlərinə dair qiymətli materiallar vardır. Qeyd edək ki, bu arxiv institutda qorunan 32 şəxsi arxiv fondu içində ən zəngindir. Həmin arxivdəki Nizami ilə bağlı materialları tədqiq edən alimlər belə qənaətə gəlir ki: “S.Vurğun Nizamini bütün bu xüsusiyyətlərinə görə [bütün insanlığın kədərini duyan, yaşayan və bu yaşantıları sözə çevirən sənətkar olduğu üçün – O.Q.] bir insan kimi öz zamanının oğlu, vətəndaşı hesab edirdisə, bir şair, düşüncə adamı kimi dünənün, bu günün, həm də sabahın mütəfəkkiri hesab edirdi. S.Vurğun bütün fəaliyyəti boyu zamanı qabaqlayan sələfinin irsinə ciddi maraq göstərmiş, istər bədii yaradıcılığında, istərsə də məqalə və məruzələrində onun poetik təfəkkürünə, ədəbi irsinin bəşəriyyətinə ardıcıl olaraq öz münasibətini bildirmişdir. S.Vurğunun onun adını böyük ehtiramla xatırladığı lirik şeirləri (“Nizami”, “Azərbaycan” və s.), “Fərhad və Şirin” pyesinin mövzu və motivlərini Nizami yaradıcılığından götürməsi, “Leyli və Məcnun” poemasını dilimizə tərcümə etməsi dediklərimizə sübutdur”.³

273 saxlama vahidi altında saxlanan “Qara kəfən” adlı məqaləsində⁴ S.Vurğun Azərbaycan ədəbiyyatında qadın azadlığı və Nizaminin yaratdığı Leyli obrazını təhlil etmişdir. Məqalədə tarixən Azərbaycan cəmiyyətində qadına verilən yüksək qiymət və Nizami irsində də bunun bədii əksi məsələsi şərh olunur: “Uzun əsrlər boyu azadlıq aşığı olan qəhrəman xalqımız qadının insan cəmiyyətindəki böyük və şərəfli vəzifəsini daima dərk etmiş, onun qarşısında hörmətlə baş əymişdir. Buna ən gözəl dəlil, xalqımızın ictimai həyatında rast gəldiyimiz bir çox el adətləridir: “Qadın olan yerdə ağızdan pis söz çıxartmamaq iki düşmən bir-birinin üzərinə xəncər çəkdiyi vaxt, aralarına qadın düşərsə, ona hörmət üzündən hər ikisi öz xəncərini saxlar ki, qadın olan yerdə qan tökülməsin”. Yaxud: “Qadın evin çırağıdır, qadın evin dirəyidir”, – kimi bir çox el məsələrinə rast gəlirik. Bütün bunlar əməkçi xalqımızın qadınlığa olan böyük məhəbbətini ifadə edir. Azərbaycan xalqının böyük oğlu və şairi Nizami bu gözəl dünyasına sadıq qalaraq, öz əsərlərində nəcib, həssas, yüksək kamala sahib olan, azad eşqi tərənnüm edən bir çox qadın obrazları yaratmışdır. Bütün Avropa və Şərqdə məşhur olan “Leyli və Məcnun”

³ Aygün Bağırılı. Səməd Vurğunun nəzəri-estetik ideallarında Nizami Gəncəvi. **Azərbaycan qəzeti**, 7 may 2021-ci il, s.10. <https://www.anl.az/down/meqale/azerbaycan/2021/may/744354.htm>

⁴ Qara Kəfən. **AMEA Məhəmməd Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutunun şəxsi arxivi**. Fond №27, s.v.273, – 12 vərəq.

ələri buna şahiddir. Əsərdəki Leyli obrazı qadın əsarətinə qarşı üsyan edən, özünü azad bir məhəbbət uğrunda qurban verən, cəsur və ağıllı bir qadın obrazıdır”.⁵

S.Vurğun rus dilində qələmə alınan “Эпоха Низами” (Nizaminin dövrü)⁶ və “Бессмертная память Низами” (Nizaminin ölməz xatirəsi)⁷ adlı məqalələri də dahi şairin dövrü və mühitini araşdıran Azərbaycan tarixşünaslığı nümunələri olması baxımından maraqlıdır.

S.Vurğunun arxivindəki məktublar da müasir tariximizin bir parçası olduğu üçün diqqət çəkir. Məktublaşmadan bəlli olur ki, S.Vurğun Nizaminin əsərlərini rus dilinə tərcümə etdirmək üçün əlindən gələni etmişdir. Bunlardan biri Lipskerov Konstantinin şairə yazdığı məktubdur ki, burada “Xosrov və Şirin” əsərinin tərcüməsindən söhbət açılır.⁸

“Əzizim Səməd!

Mənim Sizdən bir xahişim var. Müharibəyə qədər Azərnəşrlə olan müqaviləyə əsasən “Xosrov və Şirin” əsərinin 6000 sətirini tərcümə etmişdim. Bundan sonra nəşriyyat mənə yenidən müraciət edərək əsərin ikinci hissəsindən də 6000 sətir tərcümə etməyimi xahiş etdi. Lakin müharibə başladığı üçün əlaqələr kəsildi.

Mənə elə gəlir ki, Nizami də hər hansı sifariş və mane olmadan əsərin tərcümə olunmasını istəyirdi.

Xahiş edirəm, nəşriyyatla əlaqə yaradaraq mənim əsəri tam tərcümə etməyimə yardımçı olasınız. Bertels isə redaktə işini öz üzərinə götürür.

Ola bilsin ki, Azərnəşr mənim tərcüməm və Bertelsin redaktəsi ilə Nizaminin başqa bir əsərləri ilə də maraqlansın.

Biz bir-birimizdən olduğca uzaqda yaşasaq da nəşriyyata mənimlə teleqram vasitəsilə əlaqə yaratmağı çatdırmanızı xahiş edirəm.

Mən inanıram ki, sizin fikriniz nəşriyyatın qərarında böyük rol oynayacaq.

*Dostcasına əlinizi sıxıram”.*⁹

Digər bir məktubda isə L.Konstantin şairə həmin əsərin tərcümə variantının nəşr tirajının artırılması ilə bağlı Moskva Dövlət nəşriyyatına təcili xahişnamə yazmasını təklif edir.¹⁰

“Əzizim Səməd!

Vətəndaş Kotovun “Xosrov və Şirin” əsərinin 20 minlik tirajla nəşri barədə Sizə söz verməsinə baxmayaraq, kitabın nəşri 10 min tirajla başlayıb.

---

⁵ Qara Kəfən. **Yenə orada, AMEA Məhəmməd Füzuli...**, s.v.273, – 12 vərəq.

⁶ Эпоха Низами. **AMEA Məhəmməd Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutunun şəxsi arxivi.** Fond №27, s.v.164, – 1 dəftər.

⁷ Бессмертная память Низами. **AMEA Məhəmməd Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutunun şəxsi arxivi.** Fond №27, s.v.144, – 7 vərəq.

⁸ Письмо от Липскеров Константин. **AMEA Məhəmməd Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutunun şəxsi arxivi.** Fond №27, s.v.693, – 1 vərəq.

⁹ Письмо от Липскеров Константин. **Yenə orada, AMEA Məhəmməd Füzuli adına...**, s.v.693, – 1 vərəq.

¹⁰ Письмо от Липскеров Константин. **Yenə orada, AMEA Məhəmməd Füzuli adına...**, s.v.813, – 1 vərəq.

Bunun səbəbi isə mənə elə gəlir ki, formal olaraq planda 10 min tiraj nəzərdə tutulması və Azərbaycandan Moskva Dövlət nəşriyyatına heç bir məktubla müraciətin olunmamasıdır.

Əgər bu günlərdə Azərbaycandan məktubla müraciət ünvanlansa, hər şeyi bərpa etmək olar.

Avia-poçtun imkanlarından istifadə etmək lazımdır.

Bu məktubdan İbrahimova da yazaraq müraciət etmişəm. Siz vətəndaş Bağırovla da məsələni müzakirə edə bilərsiniz.

*Əgər bu kitabla bağlı məsələni həll etmək istəyirsinizsə, xahiş edirəm tələsin. Əlinizi sıxıram”.*¹¹

Həmçinin Səməd Vurğunun arxivində şairin irsinin onun doğma ana dilinə tərcüməsi tarixinə dair sənədlər də vardır. Nizamin “Leyli və Məcnun” əsərinin tərcüməsinin Azərbaycan SSR EA Dil və Ədəbiyyat İnstitutuna vaxtında təqdim edilməsi, Azərbaycan SSR EA Dil və Ədəbiyyat İnstitutu tərəfindən Abdulla Şaiqin tərcüməsi və Süleyman Rüstəmin redaktəsi ilə hazırlanan Nizaminin “İsgəndərnamə” əsərinin poetik tərcüməsinin müzakirəsi haqqında təliqələr^{12 13} bu qəbildəndir.

“Nizami adına Dil və Ədəbiyyat İnstitutu Sizə təcili olaraq bildirmək istəyir ki, Nizaminin “Leyli və Məcnun” əsərinin tərcüməsi ilə bağlı müqavilə bağlanan gündən bu vaxta qədər 6 çap vərəqi həcmində iş təhvil verilməli idi. Lakin institut sizin tərəfinizdən heç bir məlumat ala bilməyib.

*Xahiş edirik, tərcümə işini gecikdirməyin, əks halda bu barədə Nizami Komitəsinə məlumat vermək məcburiyyətindəyik”.*¹⁴

Göründüyü kimi, S.Vurğun hər vaxt tərcümə işinin vaxtında icrasına çalışır və prosesi öz nəzarəti altında saxlayır. Aşağıdakı məktub-elan da bunu əks etdirir: “5 yanvar, saat gündüz 2-də Nizaminin Yubiley Komitəsi Nizami adına Dil və Ədəbiyyat İnstitutu tərəfindən Abdulla Şaiqin tərcüməsi və Süleyman Rüstəmin redaktəsi ilə hazırlanan Nizaminin “İsgəndərnamə” əsərinin poetik tərcüməsinin müzakirəsini keçirəcəkdir.

*Sizin iştirakınız vacibdir”.*¹⁵

Bunlardan başqa, Nizaminin yubileyi ilə əlaqədar S.Vurğunun mərkəzi qəzetlərdə, radioda çıxış etməsi ilə bağlı,¹⁶ Nizami Gəncəvinin yubileyi haqqında

¹¹ Письмо от Липскеров Константин. АМЕА Мəhəmməd Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutunun şəxsi arxivi. Fond №27, s.v. 813, – 1 vərəq.

¹² Azərbaycan SSR EA-nın müxtəlif idarələrindən təliqələr (rus dilində). АМЕА Мəhəmməd Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutunun şəxsi arxivi. Fond №27, s.v.1117, – 15 vərəq.

¹³ “Leyli və Məcnun” əsərinin tərcüməsi haqqında. АМЕА Мəhəmməd Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutunun şəxsi arxivi. Fond №27, s.v. 1141, – 1 vərəq.

¹⁴ “Leyli və Məcnun” əsərinin tərcüməsi haqqında. АМЕА Мəhəmməd Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutunun şəxsi arxivi. Fond №27, s.v.1141, – vərəq 8.

¹⁵ Azərbaycan SSR EA-nın müxtəlif idarələrindən təliqələr (rus dilində). АМЕА Мəhəmməd Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutunun şəxsi arxivi. Fond №27, s.v.1117, – 15 vərəq, vərəq 5.

¹⁶ Nizaminin yubileyi ilə bağlı çıxış etməsi haqqında. АМЕА Мəhəmməd Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutunun şəxsi arxivi. Fond №27, s.v.1257, – 1 vərəq.

komitə iclasının keçirilməsi haqqında¹⁷ təliqələr, Nizaminin ölümünün 750 illiyi ilə bağlı Rəyasət Heyətinin 36 nömrəli iclasının protokolundan çıxarış,¹⁸ Əkrəm Cəfərovdan şairə ünvanlanan məktubda Nizamiyə həsr olunmuş 2 mənzumə də¹⁹ fondada yer alır.

Nümunə üçün komissiyanın şairə göndərdiyi iclas dəvətinə baxaq: “*Azərbaycan şairi Nizami Gəncəvinin 800 illik yubileyi ilə əlaqədar Komitənin üzvü vətəndaş Səməd Vurğuna.*

17 may 1939-cu il günün birinci yarısında Azərbaycan SSR Ali Sovetinin Rəyasət Heyətində Nizami Gəncəvinin yubileyi ilə bağlı Komitənin iclası keçiriləcək.

Müzakirə olunacaq mövzular:

1. Plana əsasən, işin gedişatı və smeta xərcləri.

İştirakınız vacibdir”.²⁰

Dahi bəstəkarımız Üzeyir Hacıbəylinin də şəxsi arxivində Nizami Yubiley Komitəsinin protokolundan çıxarış²¹ yer alır. Bu çıxarışda Nizami mövzusunda musiqi əsərlərinin ərsəyə gəlməsi məsələsi gündəmə gətirilir:

“Nizaminin Yubiley Komitəsinin 21 iyul 1939-cu il 5 sayılı iclasının protokolundan çıxarış.

Dilənildi: *Vətəndaş Üzeyir Hacıbəyliyə Nizami mövzusunda musiqili işlərin tərtibinin həyata keçirilməsi haqqında məlumat verilsin.*

Qərar: *5 iş günü ərzində Üzeyir Hacıbəyli və respublikanın digər bəstəkarları vətəndaş İbrahimova öz təkliflərini bildirsinlər.*

Sədr: *T.Yaqubov*

Katib: *M.Rəfili*”.²²

Bu sənəd göstərir ki, S.Vurğun kimi yüksək yaradıcılıq və tədqiqatçılıq bacarığına sahib olan ziyalılarımız dahi Nizaminin ədəbi irsinin müasir Azərbaycan oxucusuna tanıtılması, əsərlərinin təhlili, tədqiqi və təbliği sayəsində önəmli tədbirlər görmüş, bu mühüm işlər yubiley komitəsinin diqqətində saxlanılmışdır. Nizaminin lirik əsərlərinin musiqi dili ilə təbliği də görülməli işlərin mərkəzində

---

¹⁷ Azərbaycan SSR Ali Sovetinin Rəyasət Heyətindən təliqələr (rus dilində). **AMEA Məhəmməd Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutunun** şəxsi arxivi. Fond №27, s.v.1122, – 3 vərəq.

¹⁸ Nizami Gəncəvinin ölümünün 750 illiyi haqqında Rəyasət Heyətinin protokolundan çıxarış. **AMEA Məhəmməd Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutunun** şəxsi arxivi. Fond №27, s.v.1282, – 2 vərəq.

¹⁹ Əkrəm Cəfərovdan məktub. **AMEA Məhəmməd Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutunun** şəxsi arxivi. Fond №27, s.v.1033, – 7 vərəq.

²⁰ Azərbaycan SSR Ali Sovetinin Rəyasət Heyətindən təliqələr (rus dilində). **AMEA Məhəmməd Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutunun** şəxsi arxivi. Fond №27, s.v.1122, – 3 vərəq, vərəq 3.

²¹ Nizami Yubiley Komitəsinin protokolundan çıxarış (rus dilində). **AMEA Məhəmməd Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutunun** şəxsi arxivi. Fond №17, s.v.625, – 2 vərəq, vərəq 2.

²² Nizami Yubiley Komitəsinin protokolundan çıxarış (rus dilində). **AMEA Məhəmməd Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutunun** şəxsi arxivi. Fond №17, s.v.625, – 2 vərəq.

idi. Bu istiqamətdə Azərbaycan Dövlət Konservatoriyasının rektoru, Azərbaycan SSR Elmlər Akademiyasının həqiqi üzvü Üzeyir Hacıbəylinin xidməti xüsusi qeyd edilməlidir. O həm özü Nizami əsərlərinə musiqi bəstələmiş, həm də digər məşhur bəstəkarların və təkcə musiqiçilərin deyil, başqa sahələrin təmsilçilərinin də bu istiqamətə maraq göstərməsinə təşəbbüskar olmuşdur.

Belə ki, Üzeyir Hacıbəylinin şəxsi arxivində onun özünün müəllifi olduğu Nizami mövzusunda musiqi əsərlərinin avtoqraf nüsxələri – şairin “Səzsiz” və “Sevgili canan” adlı qəzəllərinə bəstələdiyi romansların not yazıları da qorunur.^{23 24}

Fondda mühafizə olunan digər bir material isə V.Baxerə aid “Nizami Gəncəvinin “İsgəndərnamə” əsərinə və Makedoniyalı İsgəndərin həyat tarixinə ümumi baxış” adlı yazıdır.²⁵ Bu yazı Leypstiç Universitetinin tədqiqatçısının fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsi almaq üçün yazdığı elmi-tədqiqat işidir.

Bəstəkarın şəxsi arxivində həmçinin müxtəlif təliqələr də yer alır. Bunlardan “İsgəndərnamə” poemasının tərcüməsi ilə bağlı,²⁶ Nizami Yubiley Komitəsinin 17 dekabr 1939-cu ildə keçirilmiş iclasına dəvət,²⁷ Səməd Vurğunun da iştirak etdiyi Azərbaycan şairi Nizami Gəncəvinin 800 illik yubileyi ilə əlaqədar Nizami Yubiley Komitəsinin təşkil etdiyi iclasın planı²⁸ xüsusi ilə diqqət çəkir. Məsələn:

*“SSR Xalq artisti Üzeyir Hacıbəyliyə
Nizami Yubiley Komitəsi sizə SSRİ Elmlər Akademiyasının müxbir üzvü
Yevgeni Bertelsin tərcümə etdiyi Nizaminin “İsgəndərnamə” əsərini təcili göndərir.
İşlər müdiri: Yukovskaya”.*²⁹

Bu sənəddən də aydın olur ki, Nizami yubileyi tədbirlərinin təşkili və bu istiqamətdə görülən işlərin koordinasiyası bilavasitə Moskvadan idarə edilirdi. Daha doğrusu, Nizami Yubileyi Komitəsinin fəaliyyəti Sovet İttifaqı Kommunist Partiyası Mərkəzi Komitəsinin nəzarəti altında idi. Əlyazmalar İnstitutunun şəxsi arxiv fondunda qorunan mövzuya dair 1937-1947-ci illərə aid sənədlərdə bununla bağlı daha ətraflı məlumat əldə etmək mümkündür.

Nəticə

²³ “Səzsiz” romans (not). AMEA Məhəmməd Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutunun şəxsi arxivi. Fond №17, s.v.62, – 4 vərəq.

²⁴ “Sevgili canan” romans (not). AMEA Məhəmməd Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutunun şəxsi arxivi. Fond №17, s.v.61, – 3 vərəq.

²⁵ “İsgəndərnamə”nin ikinci hissəsi (rus dilində). AMEA Məhəmməd Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutunun şəxsi arxivi. Fond № 17, s.v.775, – 78 vərəq.

²⁶ Nizami Yubiley Komitəsindən “İsgəndərnamə” poemasının tərcüməsi ilə bağlı (rus dilində). AMEA Məhəmməd Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutunun şəxsi arxivi. Fond №17, s.v.624, – 2 vərəq.

²⁷ Nizami Yubiley Komitəsinin iclasına dəvət (rus dilində). AMEA Məhəmməd Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutunun şəxsi arxivi. Fond №17, s.v.623, – 2 vərəq.

²⁸ Azərbaycan SSR Ali Sovetinin Rəyasət Heyətindən təliqələr (rus dilində). AMEA Məhəmməd Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutunun şəxsi arxivi. Fond №17, s.v.626, – 3 vərəq.

²⁹ Nizami Yubiley Komitəsindən “İsgəndərnamə” poemasının tərcüməsi ilə bağlı (rus dilində). AMEA Məhəmməd Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutunun şəxsi arxivi. Fond №17, s.v.624, – 2 vərəq, vərəq 1.

Göründüyü kimi, AMEA M.Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutunun şəxsi arxiv fondundakı Nizami Gəncəvinin anadan olmasının 800 illik yubileyinin qeyd edilməsi ilə əlaqədar materiallar Azərbaycan ziyalılarının bu tarixi hadisəyə necə həssaslıq və məsuliyyətlə yanaşdığını nümayiş etdirir. Bu arxiv sənədləri içərisində dahi şairin əsərlərinin elmi-tənqidi mətninin hazırlanması, onun qəzəllərinin və “Xəmsə”sinə daxil olan poemaların ana dilinə filoloji və poetik tərcüməsi, dünyada tanındılması üçün xarici dillərə – ilk növbədə rus dilinə çevrilməsi və nəşri, “Xəmsə” motivləri əsasında bədii və Nizami qəzəllərinə bəstələnmiş musiqi əsərlərinin yazılması ilə bağlı təşəbbüslər və nailiyyətlərlə bağlı tarixi sənədlər xüsusi diqqətəlayiqdir. Şəxsi arxiv sənədlərində əksini tapan Səməd Vurğun və Üzeyir Hacıbəylinin Nizami 800 illik yubileyinin qeyd edilməsi ilə bağlı təşəbbüsləri və yubiley tədbirlərinin təşkilində yaxından iştirakı isə Azərbaycan tarixinin mühüm bir səhifəsidir.

ƏDƏBİYYAT SİYAHISI – REFERENCES

1. Zöhrə Allahverdiyeva. **Azərbaycanda nizamişünaslığın təşəkkülü və inkişafı. XX əsrin 40-cı illəri** – Bakı: Nurlan, – 2007. – 223 s.
2. Azərbaycan SSR Ali Sovetinin Rəyasət Heyətindən təliqələr (rus dilində). **AMEA Məhəmməd Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutunun** şəxsi arxivi. Fond №27, s.v.1122, – 3 vərəq.
3. Azərbaycan SSR Ali Sovetinin Rəyasət Heyətindən təliqələr (rus dilində). **AMEA Məhəmməd Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutunun** şəxsi arxivi. Fond №17, s.v.626, – 3 vərəq.
4. Azərbaycan SSR EA-nın müxtəlif idarələrindən təliqələr (rus dilində). **AMEA Məhəmməd Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutunun** şəxsi arxivi. Fond №27, s.v.1117, – 15 vərəq.
5. Aygün Bağırılı. Səməd Vurğunun nəzəri-estetik ideallarında Nizami Gəncəvi. **Azərbaycan qəzeti**. – 2021, 7 may. – s.10. <https://www.anl.az/download/meqale/azerbaycan/2021/may/744354.htm>
6. Əkrəm Cəfərovdan məktub. **AMEA Məhəmməd Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutunun** şəxsi arxivi. Fond №27, s.v.1033, – 7 vərəq.
7. “İsgəndərnamə”nin ikinci hissəsi (rus dilində). **AMEA Məhəmməd Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutunun** şəxsi arxivi. Fond №17, s.v.775, – 78 vərəq.
8. Qara Kəfən. **AMEA Məhəmməd Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutunun** şəxsi arxivi. Fond №27, s.v.273, – 12 vərəq.
9. “Leyli və Məcnun” əsərinin tərcüməsi haqqında. **AMEA Məhəmməd Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutunun** şəxsi arxivi. Fond №27, s.v.1141, – 1 vərəq.
10. Nizami Gəncəvinin ölümünün 750 illiyi haqqında Rəyasət Heyətinin protokolundan çıxarış. **AMEA Məhəmməd Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutunun** şəxsi arxivi. Fond №27, s.v.1282, – 2 vərəq.
11. Nizami Yubiley Komitəsindən “İsgəndərnamə” poemasının tərcüməsi ilə bağlı (rus dilində). **AMEA Məhəmməd Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutunun** şəxsi arxivi. Fond №17, s.v.624, – 2 vərəq.

12. Nizami Yubiley Komitəsinin iclasına dəvət (rus dilində). **AMEA Məhəmməd Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutunun** şəxsi arxivi. Fond №17, s.v.623, – 2 vərəq.
13. Nizami Yubiley Komitəsinin protokolundan çıxarış (rus dilində). **AMEA Məhəmməd Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutunun** şəxsi arxivi. Fond №17, s.v.625, – 2 vərəq.
14. Nizaminin yubiley komitetində. **Ədəbiyyat**. – 1939, 10 mart. – s.4.
15. Nizaminin yubileyi ilə bağlı çıxış etməsi haqqında. **AMEA Məhəmməd Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutunun** şəxsi arxivi. Fond №27, s.v.1257, – 1 vərəq.
16. “Sevgili canan” romans (not). **AMEA Məhəmməd Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutunun** şəxsi arxivi. Fond №17, s.v.61, – 3 vərəq.
17. “Səzsiz” romans (not). **AMEA Məhəmməd Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutunun** şəxsi arxivi. Fond №17, s.v.62, – 4 vərəq.
18. Бессмертная память Низами. **AMEA Məhəmməd Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutunun** şəxsi arxivi. Fond №27, s.v.144, – 7 vərəq.
19. Письмо от Липскеров Константин. **AMEA Məhəmməd Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutunun** şəxsi arxivi. Fond №27, s.v. 693, – 1 vərəq.
20. Письмо от Липскеров Константин. **AMEA Məhəmməd Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutunun** şəxsi arxivi. Fond №27, s.v.813, – 1 vərəq.
21. Эпоха Низами. **AMEA Məhəmməd Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutunun** şəxsi arxivi. Fond №27, s.v.164, – 1 dəftər.

MÜƏLLİF HAQQINDA MƏLUMAT – INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Quliyev Oruc İslam oğlu. Tarix üzrə fəlsəfə doktoru, Mərkəzi Elmi Kitabxana. Azərbaycan, Bakı	Guliyev Oruj İslam oğlu. Doctor of Philosophy in History, Central Scientific Library. Azerbaijan, Baku